

ZSIGMOND ANDREA

„MIND TÖRTÉNETGAZDÁK VAGYUNK”

**...a diákok írásain
átszüremlik a szeretet,
aminek nehéz ellenáll-
ni. Az öröm, amit a
színház számukra okoz.
Nekik még többet ad,
mint amennyit
elvesz tőlük.**

Bizonyára sokan ismerik a *Valahol Európában* – az 1947-ben forgatott filmet, amelynek cselekménye a második világháború idején játszódik. Illetve a belőle készült musicaladaptációt. Sokszor színre viszik Erdélyben: a 2020/21-es évadban Nagyváradon és Csíkszeredában is volt belőle bemutató. Mind a váradi Szigligeti Színház Lilliput Társulata, mind a Csíki Játékszín esetében hivatásos színészek játsztak egyes felnőtt szerepeket, és sok civil szereplő – gyerekek – nevét is olvashattuk a szereposztásban.

Ezt a két előadást nem láttam, emlékszem viszont egy kolozsvári színrevitelre. Ebben a városban élek, ezért jobban elér, és jobban kavarog bennem, amit itt, avagy innen kitekintve érzékelek.

A Kolozsvári Magyar Opera előadását 2013 és 2015 között játszották. Valamikor ekkor láttam tehát az előadást, egy zimankós estén. Még meg is rendültem tőle, újraélve az árva gyerekek történetét. De hazafelé tartva a Főtéren fagyoskodó hajléktalanokba botlottam. Feltolult bennem a felháborodás és a szégyen a kőszínházi intézményrendszer, illetve saját magatartásom álságossága miatt. Jól fűtött teremben jól öltözött nézőkként sopánkodunk azon, hogy szegény otthonlalanoknak milyen nehéz a soruk. Együttérzünk a fiktív szereplőkkel – ez, ugye, nem kerül semmibe. Aztán a valóságban a hajlék nélkül maradottakat véletlenül megpillantva legtöbbször félrenézünk, és megszaporozzuk a lépteink.

Ez a jelenség a színházzal foglalkozók számára közhely. Például hogy a polgári rétegnek készülnek a kőszínházi előadások (a szórakoztatás és a megrendítés céljával), és hogy teljesen kizárnak más társadalmi rétegeket. Nemcsak a problémáikkal való szembenézés szintjén. És nemcsak a nézőtérrel... Mert az ágrólszakadtakról készült előadáshoz a gyerekek szereplőválogatására kik jelennek meg általában? Úgy rémlett, hogy kolozsvári értelmiségiek családneveit látam viszont a szereposztásban. Vagyis a város úgymond krémje képviseltette magát gyerekei révén a színpadon is.

A hozzáférés a társadalmi és kulturális javakhoz egyenlőtlen – ez így volt, és így lesz. Jobb, ha a színházban is tudomásul vesszük. Jobb?...

Az előző részben érzelmekről is szó esett. Felháborodás, szégyen. Akár elfogultságot is említhetünk egyes színházi formák vonatkozásában. De írhatunk-e érzelmekről a színház kapcsán, vagy ez tabu? Szakszerűek maradunk-e, ha meg tesszük?

Az említett előadás rendezője egyszer véletlenül mellém került egy nézőtérre. Egymás mellé szólt a jegyünk. Sokáig hallgattunk, aztán kibökte: megbántottam az egyik írásommal. Mondta is, hogy melyik bekezdéssel. Hogy ezt nem gondolta volna rólam, előéletünkre való tekintettel. Mit meg nem tett ő értem anno.

A *Valahol Európában* versus valódi hajléktalanok élményt említettem az általa nehezményezett cikkben is. Ebben: *Ketrecharc 1–5. (Elfojtott) gondolatok gyülekezése a kolozsvári színházról*. Jobban mondva ötrészes cikksorozatban, amelynek első két része 2016 decemberében jelent meg, aztán kis szünet után, 2017 februárjában zárta le a gondolatsort az utolsó három. Azért volt a kényszer-szünet, mert az első két részre válaszul egy övön aluli vádakat tartalmazó, alpári hangú levelet kaptam egy neves alkotótól. (A színház több alkalmazottja meg más szakmabeliek is elítélő kommenteket írtak a cikk alá.) Két hónapba telt, míg összeszedtem magam annyira, hogy be tudjam fejezni a gondolatmenetet. És két év, amíg újra az adott színház közelébe tudtam menni. Idén már bemutatót is jártam ott. Nem könnyű szívvel.

Az illető alkotó nem köszön azóta sem.

Nem az a fontos, kinek volt akkor igaza. Talán egyikünknek sem. Talán mindannyiunknak.

Lényeges inkább arra rámutatni, hogy a színházi szakmában sok a bántás. (És a viszontbántás.) Ezek nem igazán kerülnek felszínre, moderált kibeszélésre.

Sok kritikus leírt olyan mondatokat, amik traumatizáltak alkotókat. S ha nagyobb nevéük tették, mint amilyen én vagyok, nagyobb lett a seb is, amit okoztak. Tudom, hogy én is bántottam meg alkotókat (néha egész családokat), egyesek jelezték. Azzal, hogy nem írtam róluk, vagy azzal, amit írtam. Visszaolvasva pár cikkemet, némelyikük (pl. a *Ketrecharc*) valóban furán szókimondó. Talán hibázom is bennük, sőt itt-ott kérdőjelessé válik a szakértelmem – ennek hangoztatása mindenesetre jó védekezés a nyers ítéleteim ellen. Az mindenképp szokatlan, hogy mintha páncél nélkül indulnék a csatába. Nem mérve fel az erőviszonyokat.

De alkotók egymást is bánthatják. Hozzám mint szerkesztőhöz olyan portréinterjú futott be nemrégiben, amelyben a színész elmondta, hogy egy életre

kikészítette az egyik rendező. Érzelmi terror alatt élt évekig. Pszichológus tartja azóta is karban.

Az interjút végül, miután hónapokig dolgoztunk rajta, mondvacsinált ürüggyel visszavonta. Előbb, persze, az igazgatója is látta a kéziratot. És nem látta.

Ezt az ügyet is besepertük a szőnyeg alá, szerencsésen. (Ez a címke kerül erre is, hogy: „Pletykarovat!”)

Hány és hány színházi alkalmazott jár pszichológushoz? Munkával kapcsolatos traumatizáló hatások miatt. Mindenkinek a magánügye?...

Jó lenne egyszer erre építeni fel egy beszélgetéssorozatot. Tematikus lapszámot. Valamit. Traumák a színházban. Ebbe a sebbe tenni bele a kezünk.

De ehelyett jobbára bölcsen – értsd a bőrünket mentve – hallgatunk. Vagy mellébeszélünk. Az jövedelmezőbb. Óvatoskodunk. Kamuzunk.

Keressük néha a fogást a színházon, ezen a különös képződményen. Újraértékeljük a vele való afférunkat. Kiábrándulunk belőle, és újra beleszeretünk. Valakik miatt, akik hanyagul vagy kártékonyan végzik a dolgukat. És valakik miatt, akik hitelesen és csodálatosan.

Mi közöm a színházhoz? Van még egyáltalán? Mennyire távolodhatok el tőle, mikor ránt vissza magához, és mivel?

Az utóbbi egy évben szerkesztőként laza pórásra engedtem magam. Nem váltaltam fix rovatot, rögzített műfajokat. Lássuk, mit hoz a szerkesztői szabadság. Nem csinálok majd semmit? Vagy ha igen, milyen témák felé fordulok? Mint nap felé a napraforgó.

És rajtakaptam magam.

Lelkesen gondoztam olyan szövegeket a *Játéktér* számára, amelyek civilek színházi tapasztalatait mutatták be. Fiatalokét. Diákszínjátszókéit.

Gyergyói színikörösök. Szatmáriak. Temesvári sulisok. Nyári színjátszós táborok.

Amatőrök.

Hogyhogy? Mi történt? Hisz a profi színházról kell egy szaklapban értekeznünk. A hivatásosról. Mi ez a fordulat?

Az történhetett, hogy a diákok írásain átszüremlik a szeretet, aminek nehéz ellenállni. Az öröm, amit a színház számukra okoz.

Nekik még többet ad, mint amennyit elvesz tőlük.

Hogyan kell írni egy színházi fesztiválról? Megemlíted benne, ugye, mind-egyik előadást. Szépen sorban, ahogy következtek a programban. Elemzed őket kissé. Azokat is, amiket azonnal elfelejtettél.

Upsz! Ez a másik tabu. Az emlékezés. Jobban mondva a felejtés jótékony terjeszkedése.

Amikor boltba megyünk, nem figyelünk meg minden fát és autót, amely mellett elhaladunk az utcán. Ugyanígy vagyunk az előadásokkal is. Nem marad emlékezetes mindegyik jelenet, mindegyik színészi alakítás. Egész előadásokat elfelejtünk, van úgy, hogy azonnal. És ez nem föltétlenül az alkotók rovására írandó. Egyszerűen nem volt köztünk találkozási felület.

A kolozsvári *Valahol Európában* és köztem az volt a találkozási felület, amit fennebb leírtam. Nem véletlenül térek vissza a mozzanatra újra és újra.

Volt egyszer egy színházi fesztivál Szatmáron. Három dologra emlékszem belőle.

Legelevenebb benne egy román nyelvű diákelőadás volt. Műkedvelő színját-szók mutattak be egy produkciót arról, milyen szerepet tölt be a fiatalok életében a kutyü. A net, a telefon, ilyesmi. A kamaszok nemhogy a színpadi jelenlé-tüket, de a saját civil testüket sem tudták kezelni. Energiadús és feszült volt min-den moccnásuk emiatt. Annyi mindenről vallottak így, akaratlanul és őszintén! Az együttjátszás zsiszegő örömeről is. Jobban mondva az együtt gondolkodás és az együttes munka fenséges szépségéről. A téma hiteles volt az előadásukban, a színházi forma, amit választottak, érvényes.

Közösségi színházi előadás volt ez. Nem egyszerűen műkedvelő előadás, mert azt arra is mondjuk, ha egy korábban megírt színdarabot valakik később amatőrökkel visznek színre. De itt kamaszok raktak össze performatív előadást a saját problémáikról. Nagyon hálás voltam a szervezőknek.

A fesztivál szervezői a szatmárnémeti Északi Színház magyar és román tár-sulata voltak, közösen. Hangoztattam néhol, hogy ez milyen nagyszerű, hogy van egy fesztivál (egy ideig *Sorompók nélkül*nek hívták, máskor meg *Tranzit Fest*nek), amelynek a programját románok és magyarok közösen állítják össze, és hogy ez milyen ritka és szuper. Egészen addig lelkendeztem, míg az egyik szer-vező el nem árulta nemrég, hogy lehet, többé nem dolgoznak együtt, mert a munka oroszlánrésze valahogy mindig az egyik társulat nyakába hullt, és ez nyűglődéshez vezetett.

Ez ismét tanulságos. Hogy ha közelről nézünk meg valamit a színház terüle-tén (is), nagyítóval, vagy hogyha távolabbról, és esetleg még a köd is leszáll, na-gyon más fog látszani. Akár az ellenkezője fog.

Én mindenesetre örültem, hogy ezen a fesztiválon a román színházi szcéna olyan zugaiba is bepillantást nyerhettem, amikbe máskor nem. Láttam például moldovai román előadást. Vagyis határon túli románt. Nem volt sej, de milyen jó, kicsit nyálás volt, meg egyes színészek kevésbé képességesek. De érzelmileg nagyon tapadtam rá. A magaménak éreztem őket. Kisebbségiek! Egyívásúak ve-lünk. Majdnem sírtam.

Ezen persze jócskán meg is lepődtem közben, de mit volt mit tenni. Így esett.

„Nem akarok senkit stresszionálni”

„Azért annyira nem vagyunk cukik”

„száz százalékban menedzseld a gyereked, hogy láthatatlan legyen a társada-lomban”

„nem kamuból, igaziból”

„A véredet kevered az övével”

„Nem mertünk szólni semmiért”

„küldetések vagyok”

„a nagyszínpadon altatódtak a babák”

„ez a mi szégyenünk-e, hogy ezt ti kiteszitek színpadra”

„Lehet nevetni, csak ne feledjük el a légzést”

„Egy pályázatban annyi hülyeséget leírunk, tényleg”

„Minden emberrel foglalkozó szakmában szükség volna szupervízióra”

„eleinte volt meccselés, persze”

„a színházi nevelés egy kapudrog”
„A helyi ügyek konfliktust szülhetnek”
„A tanárok Excelben létező emberek”
„együtt kell lenni – ennyi”
„hosszú időn keresztül egymást szaglászunk”
„egy koherens történetet demokratikusan megalkotni”
„nem biztos, hogy minden közösségi színháznak ugyanazok a szempontjai”
„kipattan a szemünk az anyaságtól”
„amint fiktív lett, én is belelazultam”
„hol ők voltak be minket, hol mi őket”
„demokráciafejlesztés”
„Ki kellett alakítani az öngondoskodásnak egy formáját”
„Az Augusto Boal-féle fórumszínház feltuningolt változata”
„én egy ilyen laza moderátor vagyok”
„önazonosan és jól legyenek benne az emberek – majdnem sikerült”
„ez egy jó nagy trip”
„a nézővel van a baj”
„Minden szakmának vannak látható és láthatatlan részei”
„Azért nehezen engedünk magunk közé embereket, főleg Pestről”
„mindenki titokban próbált”
„legyünk megértőbbek magunkkal és a színészszakmával – megbocsátóbbak, és büszkébbek, hogy ezt toljuk”

A kortárs irányvonalak közül a román színház felől a dokumentarista színház műfaja szívárgott be Erdélybe. Élen a *20/20*-szal, Gianina Cărbunariu marosvásárhelyi rendezésével. Az előadás szűkebben az 1990-es marosvásárhelyi „fekete márciust”, tágabban románok és magyarok együttélését tematizálta.

A magyarországi színházi életben pedig a színházi nevelési irányok jelenléte erős, onnan ez szívárog be Erdélybe hellyel-közzel. Lassanként. Elsőként talán a marosvásárhelyi és a kolozsvári színi egyetem szakjaira, budapesti tanárokon keresztül. A diákok aztán, kiröppenve, megizmosodva, elkezdenek hasonló előadásokat készíteni nálunk is.

Nekem az a trükköm, hogy minden év tavaszán elmegyek Debrecenbe, az évente megrendezett *Deszka – a kortárs magyar drámáért* nevű fesztiválra, és beszippantom onnan Magyarország friss levegőjét. Amennyire lehet. Ott néztem új Pintér Béla-előadásokat, ott követtem a TÁP színházbeli fejleményeket, ott szűrtem ki magamnak a dramaturgcéh Nyílt Fórumán szárnyukat bontogató fiatal drámaíró(i hango)k egyikét-másikát. Ott néztem évente új és új színházi nevelési előadásokat. A Káva Kulturális Műhelytől, a győri Rév Színháztól, a K2 társulattól, a debreceni Csokonai Színháztól.

Fókuszban: közösségi színház címmel egyik téli hétvégén konferenciát szerveztek Debrecenben. Alcíme ez volt: *II Csokonai színházpedagógiai és színházi nevelési konferencia*. Melynek, ahogy a szervezők írják, „célja, hogy kerekasztal-beszélgetéseken, közösségi színházi előadásokon és workshopokon keresztül bemutatassuk, közösen megvizsgáljuk, illetve megvitassuk a közösségi színházcsinálásban szerzett tapasztalatainkat”. Az előző rész idézeteit ott gyűjtöttem, a december 9–11-i hétvége nyilvános eseményein.

Nem tudom, azoknak a résztvevőknek, akik régóta munkálkodnak ezen a területen, mit adott a konferencia. Sikerült-e bármilyen kérdésben elmélyülniük, egyről a kettőre jutniuk magukban. Nekem, aki kívülállóként csöppentem bele a közösségi színházi közeg bugyraiba, azt hiszem, sikerült némi tájékozottságot szerezniem e téren, és üdítően hatott rám a sok játék, amik mentén a konkrét színházi előadások feldolgozása zajlott.

A beszélgetéseken mindegyre elhangzott, hogy a civil résztvevők bizalmának megtartása kulcskérdés ennél a műfajnál. A védő, biztonságos légkör kialakítása a játszóknak számára. Legyenek azok falusi romák vagy fővárosi kismamák. Ami nem jó valakinek, azt nem csináljuk. Azt el lehet engedni. Sőt el kell.

Az egyik előadás a *Baby bumm – kitettségi hatások* volt, és a budapesti MU Színház égisze alatt készült el „civil” anyukák és kisbabáik részvételével. Felvételtől néztük meg. Sok volt benne a humor, s bár per pillanat hálás volt a szíporákért a néző, a viccek elvitték kissé a fókuszot a problémáról, vagyis arról, hogy a pár hónapos babák anyukái mennyire magukra maradnak új élethelyzetükben, mennyire eltűnnek a társadalomból. Bár az alkotók el akarták kerülni a cukiságbombát, az egy-egy jelenetben a színpadon szerteszét mászkáló kisgyerekek mosolyt csaltak a nézők ajkaira.

Egyik kedvenc jelenetemben viszont jól működik a babáknak ez az örökmozgása. Két különböző színpadrészben két anyuka felöltözni próbál, miközben monológot mond/telefonál, és a gyereket is öltöztetnie kell, hogy időben elinduljanak. Itt a babák performatív jelenléte tökéletesen működik, a való életben is épp ennyire kiszámíthatatlan, melyik ruhadarab elől menekül el a gyerek, melyik mozzanatnál ül meg nyugodtan. A jelenet egyik pontján az anyuka mintha tükörbe nézne, sminkelni próbál, és a tükörből a másik anyuka néz vissza rá, párhuzamos mozdulatokat végezve. Ez telitalálat szerintem. Kell ez a képiség, és nincs szájba rághva a szimbólum, alig pár másodpercig tart, könnyed. Ahogy az a jelenet is működik, amelyben vadul buliznak az anyukák. Nézőként nem tudod eldönteni, hogy örömlükben csápolnak, vagy a kimerültség hajszolja bele őket az örületbe. És ettől jó.

Egy másik előadásban is van hasonló jelenet, amely a kétértelműsége és a nonverbális jellege miatt működik jól. A kávasok Állampolgári Színház elnevezésű közösségi színházi projektje részeként jött létre az *Aziskoláját!* előadás, amely magyarországi tanárok problémáit dolgozza fel. Szintén felvételtől néztük meg. A tanár résztvevők saját történeteikből félfikciós előadást gyúrtak össze, és meglepően profi jeleneteket és játékot láthattunk tőlük. Mégis, mivel túl könnyen leolvasható volt egy-egy jelenetben a pozitív és a negatív szereplő/magatartás, fejben gyorsan továbbléptem, és ma már alig tudom felidézni egyik-másik jelenetet. Leginkább az maradt meg, hogy a mikrofonba mondott hosszú, verbális részek nem igazán működnek jól (színházban), nézőként nem tudom/akarom igazán követni ezeket. Illetve hogy a néma diákat megjelenítő szereplőt egyszer az asztal fölött mindenfelől cibálták, és én az előző jelenetek folytán őt a tanár szimbólumaként értelmeztem. Mint kiderült, tévesen. De nem bánom, ez a kép így akkor is megragadt bennem.

Az előadás egyik „hibája” tehát az, hogy túl egyszerűen dekódolható. A konferencia egyik fiatal résztvevője halkan meg is fogalmazta, igaz, a harmadik napi workshopra érte, amelyet a nagy-britanniai Chris Cooper tartott, hogy ezek

a megközelítések mintha csak egyféle színházfelfogásra építenének, amelynek jellemzői a fikciós jelleg, a narrativitás, a strukturáltság, az érthetőség.

A harmadik színházi előadást élőben láttuk. A debreceni Csokonai Színház felnőtt civilekkel, szintén közös alkotói folyamat eredményeként egy disztópikus jövőtripet hozott létre. Szerettem, hogy mozgattak minket a térben, illetve a játékokat, amiket kitaláltak a nézőknek. De ennek az előadásnak, az *Ábrahámnak* is elfelejtettem már a részleteit.

Kérdés persze, hogy a közösségi előadásoknak ugyanazoknak a standardoknak kell-e megfelelniük, mint a profi alkotásoknak. Mennyire fontos, hogy a néző mit él át közben, mivel marad? Nem fontosabb-e, hogy a civil alkotókban mi zajlik, hogyan alakulnak át ők a színházi tapasztalat révén? Hogyan erősödnek meg közben. Ahogy a negyedik előadás egyik roma szereplője fogalmazott: „Itt, a színházban biztonságban vagyok. Egy hosszú távú csapat, család tagja lehetek, ahol bátran lehetek önmagam. Nem vagyok megkövezeve, ha másképp gondolkodom. Nagy magabiztosságot adott. Merjek megszólalni! – ez nagyon hiányzott az életemből.”

Korábban a *Cigány magyar* című, hasonló módon összeállított előadást szintén Debrecenben, egy Deszkán láttam. Az *Éljen soká Regina!*-t is itt, egy másik Deszkán. Ezúttal a Regina-csapat, a Parforum/Saját Színház újabb előadással jött el, a *Megeshetne másképp...*-pel. Mindenki elolvadt tőlük.

A jelenetek egy kórház előcsarnokában, a szüléset előtti váróban játszódnak. Falusi roma asszonyok együtt lépnek színpadra a rendezőasszisztenssel és a szociodráma-vezetővel – a szükség hozta, sok volt a szerep. Klassz, hogy a *Reginával* ellentétben ezúttal két roma férfi is vállalta, hogy színpadra áll, és nekik is jó a jelenlétük. Mondjuk itt most minden jó, az se baj, hogy az egyik kulcsszereplőnek olyan halk a monológja, hogy stúdiótérben mit se hallani. Mert hát élete nagy traumáját hadd ne kelljen hangosan artikulálnia. A többségi társadalom tagjait a színen valódi egészségügyi dolgozók is képviselik. Típuszereplők, fájdalmas és néhol humoros történetek a szülésről, a kiszolgáltatottságról, az egészségügy helyzetéről. Gitárkísérettel, a tapsrendnél könnyes nézői szemekkel, eufóriával. A falusi, iskolázatlan roma ember és a tudós szociológus vagy a színikritikus tornatanár együtt játszik. Ez felszabadító.

Az egyik roma nő nagyon megtetszett. Indiánforma arca volt, súlyos vonások, de mintha virgonc lélek rejtőzne mögöttük. A történet, amit az életéből megosztott velünk az előadásban, borzasztó volt: majdnem belehalt az orvosi gondatlanságba. A részleteket inkább elhessegetni próbálom.

Az előadás után játékos feldolgozó esemény, egymás mellé kerülünk. *Megeshetne másképp?*... Azt találjuk ki, és játsszuk el, hogy ugyanabban a váróteremben ülünk, ám ezúttal igenis megérkezik az orvos, és kedvesen szóba áll mind-egyik beteggel, a romákkal is. Örülünk, mint a gyerekek.

Kérdezem tőle, nem nehéz átélni mindegyik előadáson, hogy majdnem meghalt, és mi miatt? Nem tépi fel mindegyre a sebeket? Azt válaszolta, kezdetben nehéz volt, de most már talán inkább megkönnyebbül attól, hogy meghallgatják. Ami az elmeséltnél szörnyűbb volt, azt viszont soha nem mondja el.

Mert van szörnyűbb története is.